

kotói bátor kísérletet tesznek arra, hogy a vizuális kidolgozottság mindvégig átgondolt, egyéni legyen.)

Mire jó még egy ilyen CD? Természetesen zenehallgatásra! Mindkét lemezen található néhány korszakos filmsláger, egy-egy képi illusztrációval.

A két CD-enciklopédia többet kínál a szakkönyvek verbális felidéző erejénél, valamennyi igényünket ugyanakkor mégsem tudja kielégíteni. Jó lenne minden filmről, minden alkotóról mindent tudni, az összes tanulmányt egy kézben tartani, és bármelyik filmet gombnyomásra elejétől végéig végignézni. Tudom, ez lehetetlen, ennek az „örült” elvárásnak nem felelhet meg egyetlen szakkiadvány sem. Valamit a felhasználónak is tennie kell! Például végigjárni a lemez így is végtelennek tűnő adatláncolatát: tanulmányozni, rádöbenni, összefüggéseket felfedezni, tanítani vagy csak nosztalgizálni „az eltűnt idő nyomában”. Aztán a kedvenceket újra nézni, ha még van hol...

KOMÁR Erzsébet (szerk.): *Játékfilmek a kezdetektől 1944-ig; 1963-tól napjainkig*. Magyar Filmintézet

Vidovszky György

Bibliaismeret

Bár – épp az egyházi kiadók jóvoltából – sokasodnak a Bibliával kapcsolatos valóban szaktudományos és igényes m vek, hiánypótló Dér Katalin és Horváth Pál nagyszabású és egészében sikeres vállalkozása, amennyiben közös könyvükben igyekeznek átívelni azt a hiátust, amely a Biblia szokványos verbális értelmezése és a részdiszciplináris elemzések között feszül.

Amű kisebb hiányosságainál jóval több kerül a mérleg másik serpenyőjébe: objektív, felekezeten kívüli látásmódja, elegáns struktúrája, összefogottsága és szabatos – olykor kissé talán túlságosan is tömörített – megfogalmazása. A „Bibliaismeret” ebből a szempontból talán leginkább amolyan első reflexiós szintnek nevezhető, mely kétségtelenül elsősorban azt a főleg tizen-huszonéves ifjú generációt tartja szem előtt, amely kisiskolás hittan-tanulmányai óta – vagy éppenséggel ezek hiányában – most szembesül először adekvát módon az eredeti szöveggel.

A szerzők kifejezett szándéka, hogy bevezetőt adjanak a – meglehetősen szerencsétlen elnevezésű – „bevezetés-tudományba”, majd ezen kissé túltekingtve ízelítőt adjanak az egzegézis műhelymunkájából. A „bevezetés valamely tudományba” itt szerencsére nem afféle brosúra-szintű ismeretterjesztés, hanem – a görög terminusnak megfelelően „eisz-ágó”, azaz bevezetés a szent iratok keletkezés- és hagyománytörténetébe (= izagógika), míg az egzegézis „ex-ágó”, épp ellenkezőleg: kivezet a szövegből, amennyiben feltárja annak mondanivalóját, természetesen lingvisztikai, strukturális és esztétikai szempontokat sem nélkülözve.

Örömmre szolgált, hogy a szerzők felvállalták a történetkritikai módszer valamennyi haladó hagyományát, beleértve a formatörténeti iskola korszakos újításának módszerét is. Bár e módszert ma már erősen bírálják és végóráját hirdetik, valójában helyette jobbat még nem sikerült kimunkálni. A hermeneutika fegyvertárát felhasználó formakritika fényében a bibliai történetek nem nevelésügyi mesék, hanem a mi görög filozófiára épülő műveltségünkötől eltérő keleti milióban, évezredek viharában kikristályosodott alkotások, amelyek a kereszténység térhódításával meghatározóak lettek egész európai kultú-

ránk és civilizációnk számára. A verbális, a csak betűt látó értelmezéshez való csökönyös ragaszkodás tényleg vezethet bennünket, főleg olyan kérdések felvetésekor, mint amilyen a teremtés-elbeszéléssel kapcsolatos, midőn az Írásban természettudományos igazságot vagy szószerinti értelmezést keresünk, szem elöl tévesztve, hogy a Biblia isteni üzenetet („kinyilatkoztatást”) közvetít. A Szentírás, sugalmazottsága folytán, tévedhetetlen teológiát, ugyanakkor – ceteris paribus, vagyis az Isten–ember párhuzam identitással kevert differenciája következtében – antropológiát summáz. „Isten Szentlelke hívökké akart tenni bennünket, nem matematikusokká” – mondja *Szent Ágoston*.

Az elmúlt idők bevezetés-tudományi művei – akár *Farkasfalvy Dénes* O. Cist. újszövetségi bevezetőjére, akár *Rózsa Huba* „Az ószövetség keletkezése”, illetve protestáns részről *Buday – Herczeg* „Az újszövetség története” című művére gondolunk – valamenynyien már előzetes ismeretekre alapoznak, másrészt nem vállalják fel az introductio generalis témakörét, így olvasóiknak a krono-geográfiai ismereteket és a kortörténeti miliőt, a szövegek keletkezésének politikai, történelmi és irodalmi hátterét más művekből kell megszerezniük.

Az, hogy a mű a kissé iskola-ízű, jóllehet a legjobb értelemben vett középiskolás nyelvet beszél, a megcélzott olvasóközönség számára nem lesz szokatlan, sőt például a kiemeléseket illetően kifejezetten előnyös, helyenként viszont kissé kioktat, ami – figyelembe véve korunk emberének gyakorúságát és ismereteire büszke érzékenységét – sokak számára irritáló lehet. Ha tehát nem is született stílárís bravúrral megírt mű, mindenképpen rendkívül tény- és tárgyyszerű szakirodalmi munkáról van szó, nyelvünk igényes, szinonima-gazdag és elegáns használatával.

A mű számos fejezete sokszor rendkívül koncentrált, szinte a tacitusi „távirati stílusban” íródott, amiből érezhető a szerzőknek a könyv korlátozott terjedelmével való hadakozása, a mondánivaló lehetőség szerinti tömörítése; ez természetesen a sűrített információáradás következtében olykor sajnos elfedi a fent említett stílárís érzékenységet. Igaz viszont az is, hogy a „Bibliaismeret” nem esti kedvtelésként kezelendő, szórakoztató olvasmány.

A könyv egyik legnagyobb érdeme az egyes fejezettömbök végén található terjedelmes bibliográfia, mely az érdeklődő olvasók látókörét megnyitja a további kutakodás számára. A szerzőpáros többnyire a közelmúltban megjelent, igényes, s ha a kereskedelemben nem is mindig, de a közkönyvtárakban minden bizonnyal hozzáférhető terjedelmes könyvanyagra hivatkozik. Szerencsés, hogy a lista kiegészül olyan – ma már klasszikusnak számító (bár idegen nyelvű) – művekkel, melyek az egész bevezetés-tudomány számára iránymutatók voltak és mindmáig azok is maradtak (*Marxsen, Vielhauer, Campenhausen, Kümmel, Schenke-Fischer*).

Az I. rész (A Biblia világról általában) voltaképpen az introductio generalis témakörébe tartozó ismereteket summázza, amelyek általában a szentírási könyvek környezetével, a keletkezés földrajzi, történelmi, társadalmi, politikai, vallási és művelődéstörténeti viszonyaival ismertetik meg az olvasót. Tehát a Biblia világról szemben (Welt) ez a diszciplína inkább a környezetet (Umwelt) hivatott bemutatni. Ami a zsidóság „pártjának” taglalását érinti, ezeket – mivel Jézus életében játszanak nagy szerepet – talán jobb lett volna külön tárgyalni, semmint beilleszteni a *Hasmoneus* dinasztia idején létrejövő alakzatokba, annál is inkább, mert Jézus korára már ezek is tekintélyes változásokon mentek át. Ami pedig *Nagy Heródes* uralmát illeti – bár lehet, hogy ez afféle látszat-prosperitást tükröző periódus volt –, valójában ennél a szörnyűséges királynál véreskezőbb zsarnokot aligha ismert a világ. (*Heródes* csak azért illette *Flavius* a „Nagy” jelzővel, hogy megkülönböztesse azonos nevű – bár jellembelileg tőle nem sokban különböző – fiaitól. Nevét ugyanis nem elsősorban az általa életre hívott építmények tették emlékezetessé, hanem rémuralma.). Nagyon jó viszont az irodalmi aura feltárása, főleg az apokrifek taglalása, érzékeltetve a színvonalbeli különbséget: ezek legfeljebb csak meghúzó-

hatnak a kánoni iratok oszlopcsarnokának árnyékában. De ezt én még kiegészítettem volna a vallási környezettel és az újszövetségi kor kulturális viszonyaival, beleértve a filozófiai és pogány vallási áramlatokat is, ezzel is érzékeltetvén a kereszténység másságát.

„Az ószövetségi bevezető” (II. rész) nagyszerű összefoglalót ad erről a meglehetősen terjedelmes kérdéskörrel, természetes viszont, hogy a szövegek beható tanulmányozásához nélkülözhetetlen az Írás olvasása. Különösen tetszett a Pentateuchus-kritika, amely felvállalja a ma még mindig sokat vitatott Wellhausen-elméletet, valamint a forma- (*G. von Rad*) és a hagyománytörténeti (*M. Noth*) iskola eredményeit. Célszerű lett volna viszont épp ezeket az elemzéseket legalább a Genézis könyvén végigvezetni, rámutatva az egyes hagyományrétegek hullámzására, a „varratok” világos feltárására. A JHWH istennév, mint Isten önkijelentéséből („Vagyok, aki vagyok”) levezetett tetragrammon, a könyvben említettek kivül még további jelentésárnyalatokkal bír, melyekre *Hegedűs Lóránt* mutatott rá a Veszprémi Egyetemen tartott egyik előadásán. Ezek pedig: Isten van, Isten személy, Isten egyetlen és hasonlíthatatlan, Isten igaz, és Isten örökkévaló. Ami viszont az Ötkönyv alapeszméinek összefoglalását illeti, csak egyetlen szó van rá: csodálatos.

És ugyanez mondható el az Ószövetséget vizsgáló esszéről. Különösen tetszett az Izrael történelemszemléletéről szóló kis terjedelmű, viszonylag önálló írás, és a deuteronomisztikus történeti mű felvezetése, mely nem esett bele abba a hibába, mely a legtöbb hasonló témájú fejtegetés gyermekbetegsége, hogy tudniillik ide sűrítenek egy

Az evangéliumok analízise és a hozzájuk kapcsolódó teológiai okfejtés mind a szinoptikusok, mind a negyedik evangélium esetében elb vőlő. Természetesen – legalább sematikusán – jó lett volna párhuzamot vonni a három szinoptikus evangélium között, afféle „redukált szinopsis” formájában, rámutatva János nagyfokú különállására.

sereg, máshová nem illő történelmi és irodalmi információt, ezáltal az ismertetés konfúzá válik, miközben épp e könyvek lényege sikkad el. Különösen szerencsések e hatalmas történeti mű elemzése kapcsán a könyvek tanítását összegző záró-fejezetek. S hasonló pozitív vonások mondhatók el a prófétai művekről, a zsolnárokról és a bölcsességi irodalomról is. Az első író-prófétáról szólva, nevezetesen, hogy ők az Isten-ember viszony három fő attribútumát tárják fel – Ámosz az igazságosságot, Ózeás a szeretetet, Izajás pedig a szentséget –, s ahogyan ezt a szerzőpáros visszasugározza az Ötkönyvbe,

valójában rendkívüli és újszerű felismerés. Mint ahogy – *sensu stricto* – könnyfakasztó az Isten *causa sui* voltából leszűrt ama kitétel, hogy „a szeretet oka a szeretet”. Nagyon szépen sikerült a deuteró-izajási Ebed Jahve-dalok feltárása és Jézus személyére való aktualizálása, hiszen a Megváltó a maga személyében nemcsak – sőt elsősorban nem – a dicsőséges Messiás alakját ábrázolta, hanem Isten szenvedő szolgájának és a dánieli Emberfiának, elrejtett istenségének személyét. Ezért jó lett volna Jézus eme felségcímeit élesebben kiemelni. Ugyancsak hiányolom, hogy arról a trito-izajási próféciáról, melyet Jézus önmagára vonatkoztat a názareti zsinagógában, nem történik említés. Nagyon szép viszont a két – mindmáig legvitatottabb – bölcsességi mű, Jób és a Prédikátor könyveinek bemutatása.

A III. rész (Bevezetés az újszövetségi Szentírásba) kétségtelenül az egész könyv súlyponti fejezete, hiszen itt már nem egyszerű textuselemzésről, hanem – elsősorban az evangéliumok vonatkozásában – személyes, egzisztenciális odaszánásunkról, tehát végső soron örök sorsunkról van szó. Jó lett volna az újszövetségi iratok keletkezéstörténetéről egy összefoglaló áttekintés, rámutatva az egész korszakot átható apostoli igehirdetés szerepére és a fokozatosan kibontakozó írásbeliség igényére az eleven szó elhalkulásának, az apostolok halálának következményeképp. Az Írásokban járatlan olvasók tájékozódását nagymértékben elősegítette volna az újszövetségi iratok „corpus”-okba való

rendezése, amelyet a szerző csak a páli iratok kapcsán említ (Corpus Paulinum), holott létezik egy szinoptikus corpus, a jánosi iratokat egybefogó Corpus Johanneum, sőt a lukácsi kettős művet is szokták „Corpus Lucanum” néven emlegetni, és mellettük az apostoli leveleket egy külön egységbe összefogni.

Sajnos a Jézus-hagyományról szóló fejezet, a műfajok elemzése – figyelembe véve az egyes szerzők eltérő látásmódját – kissé szétszórttá vált, jóllehet a formatörténeti iskola nagyjainak sem sikerült ebben az útvesztőben közös nevezőre jutniuk, nem is beszélve a nyomukba lépő műfajkutatók egyéni látásmódjáról. A szerzők itt megpróbálták valamennyit felemlíteni, valamiféle szintézist kimunkálni, ez azonban nem sikerült. Szerencsére az evangéliumok műfajainak tisztázása jóval strukturáltabb, áttekinthetőbb, és számos érdekesítő újtonságot is felemlít.

Nagyon szépen sikerült a szinoptikus kérdés analízise, az egymással szembenálló elméletek bemutatása és értékelése. S bár magam a kétforrás-elmélet híve vagyok, a Q logion-gyűjtemény vonatkozásában nekem is kételyeim vannak, jóllehet Holtzmann ezt megdönthetetlen faktumként kezeli. Kétségtelen, hogy voltak már viszonylag korán írásos lejegyzések – hiszen a lukácsi prólógusában jelzett „polloi” aligha jelenthette csupán Márkot, vagy esetleg Mátét –, viszont az is kétségtelen, hogy ezek nem maradtak ránk. Bár Egyiptom homokja sok értékes leletet rejt még magában, mindezekig ilyen, az evangéliumokat megelőző töredékekre nem bukkantak. Azt is figyelembe kell vennünk, hogy Keleten – s ez alól Izrael sem kivétel – a verbális megfogalmazás mindig hajlott az írásbeliség felé, másrészt a szóbeli hagyományozás túlon túl is precíz volt, s erre szolgáltak különféle mnemotechnikai eszközök, melyeket Jézus is alkalmazott, s minthogy „úgy tanított, mint akinek hatalma van”, szavai bizonyára sokáig csengtek még a hallgatóság fülében.

Az evangéliumok analízise és a hozzájuk kapcsolódó teológiai okfejtés mind a szinoptikusok, mind a negyedik evangélium esetében elbűvölő. Természetesen – legalább szematikusan – jó lett volna párhuzamot vonni a három szinoptikus evangélium között, aféle „redukált szinopszis” formájában, rámutatva János nagyfokú különállására. Néhány részletkérdésre hadd hívjam fel a figyelmet. Bár Jézus epitetonja a „Názáreti”, én inkább a Megváltó, az Üdvözítő vagy a Mester megnevezéseket használtam volna. Ami Máté szerzőségét illeti, az evangélium hátterében nem annyira egy apostoli szerzőt, sokkal inkább egy zsidó-keresztény redaktori közösséget kell sejttenünk, amelynek tagjai rendkívüli ószövetségi ismeretekkel voltak felvértezve. Jézus alakja ebben az evangéliumban a bölcs rabbi vonásait viseli magán. Márk evangéliumának szerzőségét illetően az elméletek egyre inkább afelé hajlanak, hogy Márk anyjának házában volt az apostoli közösség, ő pedig először Pál, majd Péter követője volt, végül római fogsága idején ismét a nemzetek apostola mellett találjuk. Lukács szociális evangéliumában – a szerzőség itt is kétségtelen – úgy érzem, hogy a szegények, elesettek, az asszonyok iránti érzékenységet nemcsak Jézus személyében, hanem az evangelista szándékaiban is kereshetjük. Mint Dante mondta, ő a „scriba mansuetudinis Christi”, s nem véletlenül örvend közkedveltségnek napjainkban éppen ez az irat. A tékozló fiúnak elébe futó atya, a testi (manapság inkább lelki) sebektől vérző embert felkaroló samaritanus, a jobb lator egyetlen sóhajlására örök boldogságot szavatoló Jézus alakja mindannyiunk számára vigaszt, biztonságot, örök szeretetet sugároz.

Az evangéliumok – ma már Márknál is feltárt – szerkezetét, mint már az ószövetségi bevezetőben utaltam rá, jó lett volna táblázatokkal vagy ábrákkal is érzékeltetni. Lehet, hogy technokrata érzékenységemből fakad, de egy jól sikerült ábra vagy diagram mindig mélyebben ver bennem gyökeret, mint a szöveges információ.

Különösen elmélyült és mélyreható az Apostolok Cselekedeteinek szinte minden szempontot felölelő analízise, a különböző nézetek kontrasztja, a források felderítésére irányuló erőfeszítések bemutatása, a lukácsi szerkesztői elvek összefogása. Hasonló elemzést az evangéliumok vonatkozásában is el lehetett volna végezni.

A levelek áttekinthetősége érdekében szintén jó lett volna egy séma, akár a párhuzamos levelek párba állításával, de főleg krisztológiai szempontok figyelembevételével, ez ma még sajnos nemigen fordul elő a bevezetés-tudományi művekben. Nevezetesen: misztikus szint: Róm, 1-2 Kor, Gal; kozmikus szint: Kol, Ef; egzisztenciális szint: Fil, Filem; eszkatologikus szint: 1,2 Tessz; pasztorális szint: 1,2 Tim, Tit. Ami a Filippi-levelet illeti, kiemelttem volna a Fil 2,6-11 Krisztus-himnuszát, mely egyfelől a páli kereszt-teológia gyönyörűsége megfogalmazása, másrészt a preegzisztencia első megjeleneése, melynek teljes és explicit kifejtése a János-prológos.

A könyv IV. részében (A Biblia olvasása) örömmel fedeztem fel a hermeneutikai bevezetőt, amely ma még a legtöbb bevezetés-tudományi műben is mostohán kezelt terület. Azaz a sommás kitétel, miszerint „a hermeneutika az egzegézis elmélete, az egzegézis pedig a hermeneutika gyakorlata” volna, nem értek teljesen egyet, hacsak a hermeneutikát nem a legszélesebb horizonton értelmezzük, hozzátéve a lingvisztikai, filológiai, esztétikai és más segédtudományokból leszűrt biblikus szempontokat is. A hermeneutika – és ez sa-

A hermeneutika – és ez sajátos paradoxon – épp a biblikus tudományban bontakozott ki, a könyvben is jelzett, figyelemreméltó kezdetek után elsősorban F. Schleiermacher tevékenysége révén. Az eltávolodás (elsősorban H. G. Gadamer és L.

Wittgenstein munkásságára utalhatunk) a hermeneutikát további felismerésekkel gazdagította, de napjainkban ismét előtérbe került a biblikus tudományok körébe való szerves reintegrálás igénye. Ezért külön megragadott az egzisztenciális hermeneutikáról írott kerek és szabatos fejezet

játos paradoxon – épp a biblikus tudományban bontakozott ki, a könyvben is jelzett, figyelemreméltó kezdetek után elsősorban F. Schleiermacher tevékenysége révén. Az eltávolodás (elsősorban H.-G. Gadamer és L. Wittgenstein munkásságára utalhatunk) a hermeneutikát további felismerésekkel gazdagította, de napjainkban ismét előtérbe került a biblikus tudományok körébe való szerves reintegrálás igénye. Ezért külön megragadott az egzisztenciális hermeneutikáról írott kerek és szabatos fejezet, főleg amikor a már említett F. Schleiermacheren kívül A. Schweitzer, R. Bultmann, E. Käsemann és J. Jeremias munkásságáról kapunk rövid ismertetőt.

Külön kiemelem a 307. oldalon található „U” szerkezetű alapséma bemutatását, mint a keleti gondolkodásmód jellegzetes alapstruktúráját, mely nagymértékben eltér a mi hellén, „lineáris” gondolkodás- és beszédstilusunktól. Ez a séma a Biblia számos helyén félreért-

hetetlenül felismerhető, főleg a páli értelmezéseknél találunk erre szép példákat. S itt nem a hegeli tézis-antitézis-szintézis szerkesztésről van szó, hanem a tézist követő szellemi szféra bejárása után a kiindulópont magasabb szinten való igazolásáról, visszahallásáról az értelmezés fényében, vagyis immár nem tézisként, hanem szupertézisként való visszatérése a domináns. Ugyanakkor hiányolom a keleti szerkesztésmód másik jellegzetes elemének, a khiazmusnak a bemutatását. Az összetett khiazmusok nagymértékben emlékeztetnek az „U” szerkezetre, de ezek mindenkor nagyobb ívű parabolán helyezkednek el.

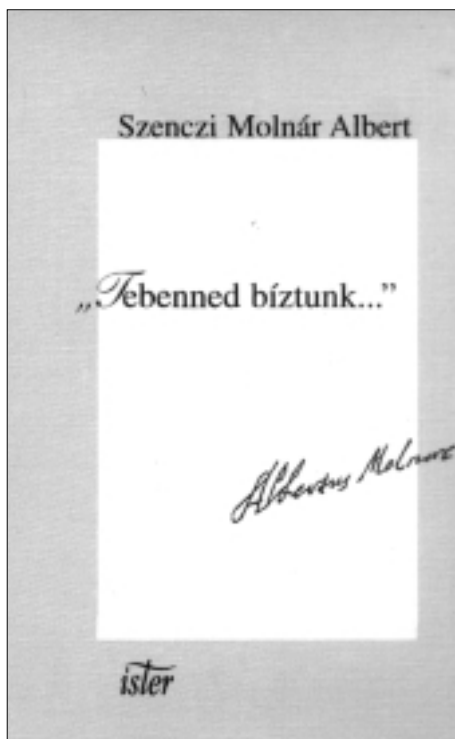
Nem ilyen egyértelműen pozitív az álláspontom a bibliai szövegek elemzésének fejezetével kapcsolatban. Természetesen az itt közölt írások valamennyien kitűnőek, de kérdés, hogy ezek mennyiben segítik a Bibliával éppen ismerkedők tájékozódását. Annál is inkább, mert ezek nem valódi egzegézisek, inkább csodálatos reflexiók az egyes kiemelt szövegekre nézve, számos figyelemreméltó szemponttal, olykor strukturális elemzéssel, nagyszerű kitekintési és aktualizálási horizonttal. De ezek minden szépséges voltak ellenére megtörik a könyv egységes és tudományos karakterét, s ezért célszerű lett volna ezeket egy újabb kötetként, afféle példatár formájában csatolni a szűkebb értelemben vett ‚Bibliaismeret’-hez.

A mellékletek rendkívül gondosan összeállítottak és informatívak. Valóban sok olyan adatot közölnek, amely csak a legjobb, Izrael történetével foglalkozó könyvekben lelhető fel, kielégítve így a Sitz im Leben iránt fogékony olvasók igényeit. A bibliográfiáról már korábban szoltam, ami pedig a név- és tárgymutatót illeti, a legnagyobb elismeréssel adózom a precíz munkának. A térképmellékletek is gondosan válogatott, dekoratív munkák. Ami a könyv kiállítását illeti, a Műszaki Könyvkiadó ismét kitétt magáért, és azt a színvonalat hozta, amelyet más korábbi, műszaki kiadványaiban megszoktunk; szarvasbogár-fekete betűk hófehér papíron, elegáns kötésterv, olyan kiadvány, amelyet jól esik kézbe venni.

S mit mondhat a recenzens, midőn útjára bocsátja ezt a számos vonatkozásban szívéből szóló munkát? Talán azt, amit Szent Ágostonnak üzent Milánóban a karzatról felszendülő gyermekhang: „Tolle, lege!” – Vedd és olvasd!

DÉR Katalin – HORVÁTH Pál: *Bibliaismeret*.
Műszaki Könyvkiadó, Bp, 1999.

Csikós Csaba

A Vince Kiadó és az Ister Kiadó kiadványaiból